

**ГІДНЕ ПРОДОВЖЕННЯ КРАЩИХ ТРАДИЦІЙ
ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ ОНОМАСТИКИ**

**Рецензія на монографію: Novica Vujović. Onomastika Barjamovice,
Velestova i Markovine. Cetinje: FCJK, 2020. 195 s.**

Оніми з найдавніших часів давали можливість науковцям якнайповніше досліджувати елементи живого народного мовлення. Передаючись від покоління до покоління, з одного періоду розвитку мови до другого, з однієї мови в іншу в майже незмінній формі, власні назви принесли в сьогодення важливу інформацію про зміни, яких зазнавала мова протягом її тривалого розвитку. З огляду на це, вони становлять найвдячніший матеріал для вивчення історії мови. На думку А. Зубка, онім містить інформацію про особливості об'єкта, який називає історичну епоху, коли виникла ця назва, етнос, де вона зародилась, водночас мову, якою назва була створена, та інші аспекти¹.

Від покоління до покоління мовознавці черпали з власних назв факти для вивчення фонетичної, морфологічної систем певного періоду розвитку кожної зі слов'янських мов. Отже, вони містять чимало відомостей не лише про власне походження, а й про мову та культуру народу, якому належать. Від себе додаю, що власні імена в окремих народів можуть указувати ще й на культурну, релігійну, мовну, національну належність їхніх носіїв (порівн., наприклад, варіанти поширеного у багатьох народів імені *Іван* у близькоспоріднених хорватській і сербській мовах: *Ivan* і *Јован*, сама форма якого в цих мовах дає змогу визначити національну належність носія).

Чорногорські топоніми, особливо історичні, а разом з ними і деякі антропоніми як мовні пам'ятки тривалий час перебували під загрозою забуття і зникнення. Новіца Вуйович, автор праці "Ономастика Бар'ямовіці, Велестова та Марковіні", намагається привернути увагу науковців до цих назв і небезпідставно сподівається, що його праця сприятиме збереженню онімів у скарбниці культурної спадщини чорногорців, оскільки ці пам'ятки мовної культури його народу разом із діалектами становлять важливу частину традиційної культури краю.

Рецензентами праці "Ономастика Бар'ямовіці, Велестова та Марковіні" стали відомі в слов'янському світі науковці Аднан Чиргич, Вукіч Пулевич, Катаріна Лозич-Кнезович. Як зазначено у вступі до монографії, їхні коментарі, зауваження, пропозиції були враховані, автором.

Новіца Вуйович дослідив топоніми та антропоніми кількох невеликих населених пунктів Чорногорії, зокрема Чевські (Озрініч), Бар'ямовіца, Велестова та Марковіна. Обрана для аналізу територія поширення досліджених автором онімів належить до одного з муніципалітетів країни – муніципалітету Цетіне, а мова Озрініча, передусім села Чево, є частиною південно-східних чорногорських діалектів.

Наявні ономастичні дослідження підтверджують велику відданість людини території, на якій вона проживає, і сила цього зв'язку людини з середовищем відображається саме в онімах. Топонімічний матеріал, зібраний і проаналізований автором монографії, має багатовікову історію. З огляду на це, він вважає безпідставним використовувати щодо цих назв термін мікротопоніми (цим терміном зазвичай називають невеликі об'єкти, відомі лише місцевим жителям). На думку ономаста, досліджені ним назви становлять

---

¹ Зубко, А., 2007. Українська ономастика: здобутки і проблеми. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*, 15, с.262, 277.

важливу частину лінгвального матеріалу чорногорської мови, вони засвідчують особливості та своєрідність її фонологічної та морфологічної систем, можуть “показати ономастам, а також історикам мови, діалектологам, географам, етнологам ознаки загального соціального статусу населеного пункту, культурної самобутності людей певної місцевості, через що вони сьогодні є безцінним джерелом інформації” (с.12). Різні генерації людей творять, успадковують, видозмінюють оніми, часто, зокрема, під час міграцій, ще й переносять їх у нове середовище. Ці чинники, без сумніву, відображені в топонімах та антропонімах. Не є винятком щодо цього й оніми чорногорської мови.

Монографія “Ономастика Бар’ямовіці, Велестова та Марковіні” складається з двох головних розділів. Перший з них присвячено топонімам, другий – антропонімам. Завершує працю укладений автором словник, в якому в алфавітному порядку розташовані опрацьовані топоніми й антропоніми (660 топонімів, 280 особових імен, з яких 180 чоловічих, 100 – жіночих).

Монографія базується на багатому мовному матеріалі, зібраному науковцем під час його польових досліджень, які охоплювали й опитування мовців аналізованого регіону у період від 2011 до 2016 рр. Обмін отриманою в ході роботи інформацією з колегами-філологами, як зазначає автор, посприяв правильному тлумаченню мотивації щодо називання певних об’єктів, виокремленню словотвірних моделей, які для цього застосовувалися, тощо. Принагідно зазначимо, що авторові вдалося зафіксувати низку онімів, які в наш час відомі лише обмеженому колу мовців, і таким чином зберегти цей матеріал для майбутніх ономастичних розвідок, що додає ще більшої ваги рецензованій науковій праці.

Автор намагався опитати якомога більше інформаторів, оскільки це не лише забезпечувало достовірність зібраного для аналізу матеріалу, а й давало змогу розкрити народну етимологію накопичених назв. Порівнявши результати проведеного аналізу з висновками сербського етнолога Йосипа Ерделяновича, які той довів до наукової громадськості ще 1926 р., автор констатував, що більша частина ономастичного матеріалу, представленого Й. Ерделяновичем, збереглася до наших днів. Проте в праці Й. Ерделяновича певні назви фігурували як ойконіми, хоча такими фактично не були вже від початку ХХ ст., а не як топоніми. Серед науковців, які нотували топоніми Озрінча, автор називає Петара Пейовича, відомого в науковому світі збирача онімів саме цієї місцевості (Чева та близьких до нього сіл). Щоправда, П. Пейович, на відміну від автора рецензованої праці, лише відбирав та фіксував топонімічний та антропонімічний матеріал без його подальшого лінгвістичного аналізу.

Щоб забезпечити цілковиту достовірність відібраних для аналізу онімів, автор зв’язав їх із записаними в сучасних кадастрових книгах муніципалітету Цетіне.

Цікавими є сторінки праці, на яких йдеться про мотивацію називання того чи іншого оніма, наприклад, перехід певних антропонімів у топоніми, топонімів в ойконіми чи гідроніми і навпаки – про особливості іменування відповідно до рельєфу та властивостей місцевості, а також називання поселень за іменем власника земельної ділянки чи за важливістю певного виду сільськогосподарської роботи у суспільному житті чорногорців.

Авторський аналіз підтвердив, що найчастотніші за вживанням апелятиви, які є складовими онімів. Вони доводять, що географічні чинники регіону, його морфологія зумовили певні особливості місцевого мовлення, особливо щодо лексичних одиниць, використовуваних мовцями для називання певних об’єктів. Це, зокрема, апелятиви *glavica, rupa, kam, krš, ljut, ober* та ін. Значний за обсягом перелік цих назв, широкі

можливості їх комбінування зумовили появу багатьох онімів у цьому регіоні. Автор зазначає, що велика їх кількість поширилася на сусідні території, причому трапляються вони не лише в муніципалітеті Цетіне, а й в інших частинах чорногорського ономастичного простору, а також за його межами, себто в штокавському регіоні загалом, що може пояснюватися політичними міграціями, зумовленими турецькою навалою та пізнішими економічними чинниками тощо.

Велику увагу в монографії приділено словотвірним засобам, задіяним у творенні онімів, серед яких поширеними є традиційні способи творення: префіксальний, суфіксальний та префіксально-суфіксальний; виокремлені найпродуктивніші суфікси: *-in(a)*, *-išt(e)*, *-ic(a)* та префікси: *po-*, *raz-*, *za-*. Розглянуті й інші способи творення онімів, зокрема використання топонімічних метафор, пов'язаних з анатомічними назвами: *Kurtača*, *Pizdača* тощо.

Ще один важливий висновок автора щодо онімів стосується фонологічної системи, тобто системи наголосів і довгот. У досліджених онімах підтверджено збереження в Бар'ямовіці, Велестові та Марковіні староштокавської акцентуації з трьома наголосами, а також існування довгот на складах, які передують наголошеному складу, а не лише на складах, що йдуть після наголошеного, як це характерно для чорногорської стандартизованої мови. Низка прикладів засвідчує явище притаманної чорногорським говіркам екавської йотації, властивої мовленню цього регіону і стандартизованої чорногорській мові загалом: *Koža glavica*; *Kože rupe*, *Međeđa zgrada*, *Šednik*, *Šćepanov mramor*, *Ćetko* та ін. Зібрані автором топоніми з Бар'ямовіці, Велестова та Марковіні – це головні питоми назви слов'янського походження, через що вони є цінним матеріалом для компаративних славістичних досліджень.

Наведемо низку спостережень автора за антропонімами. Імена, прізвища і прізвиська, проаналізовані Н. Вуйовичем у досліджуваному регіоні, засвідчують розмаїття їх мотиваційних та словотвірних моделей. Ці моделі розкривають життя мешканців регіону, розповідають про вірування, способи господарювання, звичаї, систему цінностей, яку протягом історії жителі успадкували від своїх предків.

Виходячи зі співвідношення чоловічих та жіночих прізвищ в реєстрі, укладеному науковцем, на підставі повідомлень, отриманих від опитаних, Н. Вуйович виявив, що серед імен чоловіків та жінок, представників чорногорських родів, в пам'яті мовців збереглися здебільшого чоловічі назви, що, на його думку, є наслідком існування багатовікової потужної патріархальної традиції облаштування чорногорської спільноти загалом. Перекази про походження роду, розвиток його генеалогічних ліній засвідчують, на яких засадах, традиціях базувалося чорногорське суспільство за весь час його існування, наскільки сталим було його прагнення зберегти загальноприйнятій порядок, правила, звичаї предків, донести їхні оповіді та історії про минувшину до молодших представників роду тощо. І в наш час до цих розповідей старших опитані звертаються значно частіше, ніж до будь-яких історичних джерел. Племінний дух, постійна задіяність чорногорського народу у війнах із завойовниками (принагідно зазначимо, що Чорногорія протягом століть, принаймні в деяких її частинах, відстоювала свою незалежність від турків, тоді як значно потужніші середньовічні держави скорилися турецькому пануванню) зумовлювали постійну потребу довести майбутнім генераціям чорногорців ідею незламності чорногорського народу перед значно сильнішим ворогом. Такою була й далі залишається філософія буття чорногорського роду, яка, без сумніву, несе в собі згадки про легендарний дух героїзму предків.

В аналізованому автором ономастиконі значне місце належить християнським іменам і їхнім народним відповідникам. Автор розглядає іншомовний вплив на чорногорський іменослов, аналізує значну кількість християнських імен грецького (Andri(j)a, Đorđija / Đorđije, Filip / Vilip, Luka, Mitar, Nikola, Pavle, Petar, Stevan, Šćepan, Todor, Vasilj, Anđelija/Anđe, Sofija), латинського (Konstadin, Marko, Matija>Mato), гебрейського (Gavrile, Ili(j)a, Ivan, Jakov, Jevrem; Mihajlo; Ana, Ivana, Marija) походження. Цей аналіз показав, що основними способами творення антропонімів є словоскладання (зрощення), суфіксація та префіксація. Християнські імена та численні їх народні варіанти засвідчують також іншомовний вплив на чорногорський іменослов. Автор праці виділив найпоширеніші твірні основи в чоловічих (*Mil-* і *Rad-*) та жіночих іменах: (*Mil-*, *Stan-*, *Vid-*), а також найчастотніші суфікси, задіяні у їх творенні: *-an*, *-in*, *-k (o)*, *-o (j) (e)* – для чоловічих імен та *-an (a)*, *-ic (a)*, *-k (a)*, *-n (a)*, *-uš (a)* – для жіночих.

На підставі дослідженого матеріалу науковець дійшов висновку, що попереднє, ХХ ст., внесло значні зміни до традиційного чорногорського іменослова регіону, зокрема, деякі традиційно вживані імена опинилися на периферії використання або цілком вийшли з ужитку. Разом з тим, іменослов Бар'ямовіці, Велестова та Марковіни не поповнився сучасними модними іменами, властивими міському середовищу, що особливо характерне для останніх років. У ньому не зафіксовано антропонімів, що походять від імен відомих спортсменів, кіноакторів, музикантів тощо. Проте збереглася традиція називати хлопців іменами попередніх періодів. Мешканці сіл регіону надалі використовують для своїх дітей (синів) імена популярних постатей героїчного минулого, а внуків називають іменами дідів.

Автор праці відзначає фонологічні і морфологічні особливості імен, зокрема двоскладових, серед яких оніми із закінченням *-o* (*Đuro; Pero*) в називному відмінку однини переважають над іменами на *-a* (*Nika; Toma*), які вживаються з коротким нисхідним наголосом на першому складі.

Головне призначення прізвища, як відомо, полягає в об'єднанні групи кровноспоріднених осіб, аби за допомогою цього соціального знака відрізнити один рід від другого. У проаналізованих прізвищах домінують форми, утворені від особового імені представника певного роду: *Abramović, Vujović, Mitrović* та ін. Традиційними в селах регіону є прізвища із суфіксом *-ić*, які використовуються й у випадках, коли підкреслюється батьківство (порівн. *Drago Nikolin* стає *Drago Nikolić*)².

Слідом за відомим хорватським дослідником хорватських імен та прізвищ, ономастом академіком Петром Шимуновичем³, автор здійснив семантичний аналіз імен, зокрема імен-оберегів, церковних імен, особових імен, які походять від фітонімів, імен, в основі яких є значення слів *oganj* (вогонь) та *grom* (грим), імен, що походять від абстрактних назв, топонімів тощо. Цей матеріал розкриває важливу інформацію, пов'язану з особливостями їх походження, з розвитком та з використанням у досліджуваному регіоні.

Автор зробив спробу дослідити також чорногорські прізвища Бар'ямовіці, Велестова та Марковіни. Цікаво, що опитувані зазвичай не повідомляли ономастові прізвищ членів їхнього роду, особливо у випадках, коли ці оніми містили презирливу чи зневажливу конотацію. І все ж авторові вдалося занотувати певну їх частину і дійти висновку, що серед зафіксованих ним назв найчастотнішими є прізвища із закінченням *-o*, *-ko* (чоловічі: *Miško* від *Čedomir, Mujo, Raco* від *Radomir, Turo* від *Petar* та

² Прізвища із суфіксом *-ić* характерні для більшості південних слов'ян.

³ Šimunović, P., 2009. Uvod u hrvatsko imenoslovlje. Zagreb: Tehnička knjiga.

ін.) та *-e*, *-a* (жіночі: *Čaje* від *Stanka*, *Koke*, *Minja* від *Jovanka*, *Pave* від *Pavuša*, *Dese* від *Desanka*, *Jela* від *Jelena* та ін.).

Монографія містить низку фактів, пов'язаних не лише з онімним чи мовним матеріалом, а й з історичними чи культурологічними відомостями та реаліями, пов'язаними з життям мешканців сіл Бар'ямовіці, Велестова та Марковіни. Проаналізованим у праці Вуйовича онімам властиві як національні, так і регіональні ознаки. Навіть у невеликому регіоні авторові вдалося зібрати і опрацювати близько тисячі топонімів та антропонімів як природної частини чорногорського ономастикону. Звичайно, хотілось би побачити в розвідці чіткіший семантичний аналіз деяких назв, прискіпливіше звернення до їхньої етимології, докладніший огляд позамовних і соціолінгвальних чинників, які зумовили появу того чи іншого оніма. У дослідженні антропонімів авторові варто розглянути гендерний аспект.

Монографія чорногорського дослідника Новіци Вуйовича продовжує кращі традиції південнослов'янської ономастики, є важливим джерелом цінного для майбутніх ономастичних досліджень фактичного матеріалу, сприяє відповідному тлумаченню мотивації щодо називання об'єктів чи мешканців регіону, виокремленню словотвірних моделей, які для цього застосовуються. Науковець зафіксував низку онімів, використовуваних у наш час лише обмеженим колом мовців, і таким чином зберіг цей матеріал для скарбниці традиційної культури Чорногорії. Бажаємо молодому науковцеві нових наукових здобутків у царині ономастики і сподіваємося на його майбутні ґрунтовні дослідження багатого чорногорського ономастикону.

Людмила ВАСИЛЬЄВА